

Rozmach polské komparatistiky

Kasperski, E.: Kategorie komparatystyki. Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2010, 401 str.

Komparatystyka dzisiaj. Tom 1. Problemy teoretyczne. Eds. E. Szczęśna a E. Kasperski. Universitas, Kraków 2010, 258 str.

Polské teoretické myšlení o srovnávací literatuře v posledních letech zažívá nebyvalý metodologický rozmach. Zatímco po druhé světové válce komparatistika ve srovnání např. s Francií nebo Německem zmizela z polských učebních plánů i badatelských reflexí, využití srovnávací metody se tak stalo spíše individuální aktivitou silné skupiny badatelů zabývajících se interdisciplinárním studiem romantismu jako dějin idejí a kulturního dialogu (M. Janion, K. Wyka, M. Żmigrodzka ad.), situace se v posledním období, zejména na přelomu 20. a 21. století, radikálně změnila. Již v roce 1993 bylo založeno Polskie Towarzystwo Komparatystyczne afiliované při AILC/CLA s cílem organizovat spolupráci polských vědců navzájem i jejich kontakty se světem: ačkoli se nepodařilo vydávat informační bulletin, pořádání vědeckých konferencí se srovnávací literárněvědnou a kulturologickou tematikou se stalo pravidelnou badatelskou součástí polské humanistiky a filologie. Vedle již existujícího Zakladu Komparatystyki v rámci Instytutu Filologii Polskiej na Jagellonské univerzitě v Krakově (M. Cieśla-Korytowska) se vytvořila další specializovaná pracoviště, např. v Poznani (B. Bakula), ve Štětíně (M. Skwara) nebo v Bydgošti (L. Wiśniewska), a především v letech 2007–2008 se na Varšavské univerzitě konstitovala samostatná katedra komparatistiky (M. Dąbrowski, E. Kasperski, E. Szczęśna ad.). Z iniciativy poznaňského literárního vědce B. Bakuly vznikl roku 2004 specializovaný komparatistický časopis *Porównania* (*Comparisons-sravnenija-porovnaní-Vergleiche*) věnovaný otázkám soudobé literární vědy na teritoriu střední a východní Evropy, a především interdisciplinárnímu dialogu nejrůznějších sociálních a uměnovědných oborů. Bakula ve své knize *Historia i komparatystyka. Szkice o literaturze i kulturze Europy Środkowo-Wschodniej XX wieku* (2000) proponoval zajímavý koncept „komparatystyki integralnej“ jako mezioborově koncipované srovnávací literární vědy s pragmatickým podtextem zaměřené na modelování literárněhistorického procesu, v jehož centru stojí národní diskurs. Podle Bakuly (ve shodě s E. Kasperskim) se komparatistika vyjevuje jako samostatná věda na úrovni metateorie a metodologické prezentace a tento status ztrácí v momentu přiblížení k empirii, tj. textologickým výzkumům či konkrétním analýzám artefaktu.

O rozvoj polského srovnávacího myšlení v konfrontaci se světem se rovněž zasloužila na přelomu 20. a 21. století zejména literární teoretička Halina Janaszek-Ivaničková, která roku 1997 sestavila reprezentativní *Antologii zagranicznej komparatystyki literackiej* (1997), dokumentující přirozené rozštěpení předmětu a metod srovnávacích studií z hlediska soudobé metodologie, tak i kulturních a politických proměn. Janaszek-Ivaničková v letech 2003–2008 stála v čele Komise pro dějiny srovnávacích slovanských literatur při Mezinárodním komitétu slavistů. Za jejího vedení tato komise ve spolupráci s dalšími zahraničními badateli publikačně realizovala dva velké projekty: 1) *Horyzonty współpracy*

nej komparatystiky literackiej w krajach słowiańskich¹ a 2) *Literatury słowiańskie po roku 1989 w dialogu z Europą i światem*². Zatímco první projekt ukázal na pojetí komparatistiky jako nové univerzální vědy chápané ve smyslu alternativní teorie literatury, druhý čtyřdílný projekt se pokusil zmapovat nové fenomény v společensko-literární situaci Slovanů po roce 1989, zejména, jak se utvářela a z jakých zdrojů čerpala antropologizace myšlení o literatuře v konfrontaci s předchozí ideologizací, jak se formovaly nové estetické modely. Konkrétně šlo o přesnější vymezení problémů spojených s procesem demokratizace a uměleckého pluralismu, např. o feministickou literaturu či literaturu etnických a interetnických transgresí, sociálních a sexuálních minorit, o literaturu ekologické a antiglobalistické narace hlásající perspektivu a možnost fungování jiných světů. Projekt se dále zaměřil na historiosofické otázky dekonstrukce a poststrukturalismu v slovanských kulturách, na vztah „vysoké“ a „nízké“ literární tvorby, na estetická východiska triviálního písemnictví, pop-kultury a antikultury. Samostatnou tematickou skupinou se stalo studium tzv. literatury nomádké ve všech jejích aspektech (literatura migrační, emigrantská, imigrační, exilová ad.), kde fenomén emigrace se široce chápe nejen jako reálný fakt v životě Slovanů, ale jako poetologická a poznávací hodnota stabilně integrovaná do žánrového systému slovanských literatur.

Rozmach polské komparatistiky potvrzují i dvě teoreticky zaměřené publikace vyšlé v roce 2010, které spojuje důraz na poznání teoretických horizontů srovnávacích studií a jejich kategoriálního aparátu, úsilí komplexně diagnostikovat jednotlivé koncepce, které se vyvíjely od meziliterárních shod a recepční závislosti přes mezioborové výzkumy k tzv. transkulturním bádáním, k intertextuálním a kulturně-analytické linii současné komparatistiky.

První titul představuje monografie *Kategorie komparatystyki* (2010) od Edwarda Kasperského, který patří ke zkušené generaci polských literárních vědců zabývajících se dějiny polského písemnictví 19. a 20. století a složitými otázkami vlivu filozofického myšlení na literární proces. Kasperski, který se profiloval zejména jako vykladač existencialistických konceptů v literatuře (M. Heidegger, J. P. Sartre ad.), společně s dalším teoretikem z Varšavské univerzity Eugeniuszem Czapplejewiczem již v roce 1977 zformuloval principy tzv. pragmatické poetiky (sb. *Problemy poetyki pragmatycznej*) založené na funkčním propojení interpretačních „mechanismů“ strukturní poetiky a fenomenologie s literárně-vědným sociologismem. Odtud někdy ne zcela přesné označení této školy jako stoupců strukturní sociologie čerpající ve svých začátcích z učení ruských formalistů. Pozdější směřování orientované na tvorbu platonské teorie dialogu je sblížovalo s podněty M. Bachtina (polyfunkčnost – dialogičnost artefaktu), z polských badatelů s pracemi genoložky

¹ The Horizons of Contemporary Slavic Comparative Literature Studies, ed. H. Janaszek-Ivaničková. Elipsa, Warszawa 2007, 251 s.

² *Literatury słowiańskie po roku 1989. Nowe zjawiska, tendencje, perspektywy. Tom I. Transformacja*, ed. H. Janaszek-Ivaničková. Warszawa 2005, 304 s.

Literatury słowiańskie po roku 1989. Nowe zjawiska, tendencje, perspektywy. Tom II. Feminizm, ed. E. Kraskowska. Warszawa 2005, 240 s.

Literatury słowiańskie po roku 1989. Nowe zjawiska, tendencje, perspektywy. Tom III. Podmiotowość, ed. B. Czapik. Warszawa 2005, 282 s.

Literatury słowiańskie po roku 1989. Nowe zjawiska, tendencje, perspektywy. Tom IV. Mniejszości, ed. M. Dąbrowski. Warszawa 2005, 272 s.

S. Skwarczyńské. Cesta od exaktní literární teorie ke komparatistice tak vedla přes přiblížení k filosofii a antropologii. Kasperski ve své knize usiluje podat v šestnácti kapitolách celistvý přehled teorie a dějin komparativního myšlení, která začíná vymezením předmětu a metod spolu s rekognoskací pozice srovnávacího literárního vědce jako moderního humanisty. Kasperski, který podle funkčního využití těchto kategorií (předmět, metoda a badatelova pozice) rozlišuje komparatistiku vědeckou, uměleckou a pragmatickou (spjatou s jazykem persuasivních textů, zejména reklamy), zároveň reflektuje vztah komparatistiky a teorie diskursu a interpretace jako její základní jednotky. Přínosně se zabývá i vztahem literatury a médií, literatury a kulturologie, literatury a jinými druhy umění a sociálních věd. V knize se objevují i praktické ukázky (lektury) badatelovy srovnávací metody: např. analyzuje kontroverzní sémantiku slova a obrazu v poezii C. K. Norwida, načrtává paralely „cizího“ a „vlastního“ v preromantických básnických textech polských a ukrajinských spisovatelů, dále rozebírá specifický fenomén Kresů jako tzv. pohraniční literatury či upozorňuje na slovansko-židovské kořeny v díle filozofa 20. století M. Bubera.

Kasperski dospívá k závěru, že komparatistiku je třeba rozvíjet jako metateorii pohybující se na hraně pomezí, interdisciplinaritě a styku specifických diskursů. Zároveň však komparatistika musí respektovat integritu vědeckých oblastí, z nich čerpá svou inspiraci. Právě metateoretický status umožňuje, aby se komparatistika stala reinterpretací soudobého labyrintu literární vědy a komunikačně zprostředkovala relace mezi jejími detailními segmenty, často fungujícími nezávisle na sobě. Ačkoli Kasperski podává komplexní systematiku komparativních kategorií, paradoxně ve svých filosoficko-antropologizujících úvahách ponechává stranou problematiku některých komparativních koncepcí (imagologie, postkoloniální koncepce, studia Západ a Východ ad.). Zcela eliminována je složitá problematika světové literatury, kategorie tzv. světovosti a teorie meziliterárnosti, jak ji vymezil např. slovenský teoretik D. Ďurišin. Světová literatura z tohoto hlediska není jen zkonvencionalizovaný soubor tvarů a struktur, ale filosoficky představuje hodnotový ekvivalent obecných idejí univerzalizmu, který se proklamuje jako intertextuální dialog poetik, idejí a hodnot. V obsahu světové literatury je pak přítomen výrazně antropologický podtext: dějiny světové literatury jsou dějinami hledání smyslu lidské existence, tedy přesvědčení o jednotnosti a nedělitelnosti literatury vzniklé na různých kontinentech navazuje na goethovskou vizi univerzalizmu.

E. Kasperski je i koeditorem spolu s E. Szczęsnou další publikace *Komparatystyka dzisiaj. Tom 1. Problemy teoretyczne* (2010). Ačkoli jde o sborník studií, kompoziční uspořádání do tří tematických oddílů (I. *Komparatystyka współczesna. Zadania i zakres*, II. *Kategorie i zagadnienia komparatystyczne*, III. *Wczoraj dla dziś. Perspektywa diachroniczna*) vytváří ucelenou monografickou podobu, na níž se podílelo čtrnáct badatelů z Polska, Německa a České republiky. Sborník, který má analyticko-interpretáční charakter a který je uzavřen rozsáhlou bibliografií teoretických studií a publikací o světové komparatistice od roku 1980 do současnosti, představuje zasvěcenou reflexi o aktuální situaci polské i mezinárodní srovnávací literární vědy. I přes rozdílnost a široký rejstřík pohledů a stanovisek se příspěvky shodují v tom, že nové komparatistické koncepce se soustředí spíše k otázce metod, nikoli k určení samotného předmětu. První oddíl přináší informací o teorii a konceptech současné komparatistiky z pohledu badatelského profilu (E. Kasperski), či načrtává obraz německé komparatistiky na přelomu 20. a 21. století zaměřené především na imagologii a postkoloniální diskurs (B. Sommerfeld). Pozornost prvního tematického bloku je zaměřena především na takzvanou interkulturní komparatistiku (A. Hejmej,

N. Mecklemburg, A. F. Kola, M. Zelenka ad.), která zkoumá nejen dialog mezi kulturami, ale snaží se vymežit i jejich hranice. Za interkulturní literatury jsou považovány ty, které tematizují nebo překračují hranice mezi kulturami a subkulturami, jako jsou literatury postkoloniální, literatury národnostních menšin (mikroliteratury), literatury migrantů, exilová literatura. Jestliže druhý oddíl se zabývá ontologickými a epistemologickými aspekty srovnávací metody (E. Szczęsna), diskursem jako předmětem komparatistiky (M. Dąbrowski) či teorií palimpsestu (M. Kuzmiak), imagologii (M. Skwara) a vztahem srovnávacích studií a malířství (O. Kryszewski), třetí oddíl analyzuje heterogenní identitu evropské literatury (E. Czapplejowicz) nebo hermeneutické počátky myšlení o srovnávací literatuře (T. Bilczewski). Třeba vyzdvihnout, že k nejpodnějším textům patří závěrečný příspěvek H. Janaszek-Ivaničkové dokumentující proměny komparatistiky v posledním období, jak ji traktovaly světové kongresy AILC/CLA. Jednotlivé studie celkově sjednocuje názor, že deficit současné komparatistiky vyplývá z nedostatečného mezioborového dialogu, zejména ze ztráty se společenskými vědami, které rozvíjejí metodu komparace, jako např. srovnávací sociologie, sémiotika, kontrastní lingvistika, srovnávací pedagogika ad. Interkulturní uchopení srovnávací literární vědy ve většině příspěvků tak zdůrazňuje moment recepční otevřenosti a komunikační prostupnosti cirkulujících textů a idejí. Komparatistika v tomto pojetí – v návaznosti na podněty P. V. Zimy – proto představuje srovnávací, kulturně-kritickou metateorii, jejímž předmětem by byly kulturní a jazykové interference v literatuře a teorii.

Je zřejmé, že komparatistika se v Polsku od devadesátých let minulého století stala opět univerzitní disciplínou i předmětem teoretických reflexí, které potvrzují stabilní vysokou úroveň polské humanistiky a filologie. Na rozdíl od českého kontextu, kde komparatistika byla slavistickou doménou, impuls k obnově vyšel z prostředí polonistů, kterým srovnávací metoda umožnila ponor do hloubkové struktury domácích textů. Současná konjunktura teoreticky koncipovaných monografií věnovaných komparatistice vychází z potřeby přehodnocování zavedeného pojmu národní literatura, z úsilí vidět tento celek v mezioborovém dialogu překračujícím úzké, etnicko-jazykové hranice. Polští komparatisté čerpají přirozeně z tradic svého myšlení o literatuře, tj. z fenomenologie, filozofující antropologie a hermeneutických kořenů, adekvátně se však vyrovnávají se složitým terénem srovnávací literární vědy, která se vzdává svého tradičního filologického vymezení a posouvá se k antropologii, sociologii, teorii kultury a areálu jako komunikační zprostředkovatel nejrůznějších typů intelektuálních reflexí.

Miloš Zelenka

Návraty k slovenskému národnímu obrodeniu

Vargová, Z.: Kapitoly zo slovenských kultúrnych kontaktov v prvej polovici 19. storočia. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Nitra 2009, 158 str.

Návraty ku kľúčovému obdobiu vývoja a formovania domácej literatúry a kultúry, k slovenskému národnému obrodeniu nie sú v súčasnosti iba „antikvárnou“ záležitosťou niekoľkých bádateľov, ale ešte stále prinášajú nové zistenia k etape, keď malé stredoeurópske národy završovali svoj emancipačný proces. Jednu z dôležitých otázok dejín sloven-